
PROBLEMA NAȚIONALĂ ÎN REVOLUȚIILE DIN 1848

DUMITRU ALMAȘ

Citîndu-l pe Lamartine, istoricii francezi pretind, nu fără dreptate, că Napoleon „a răsculat naționalitățile și naționalitățile l-au înghițit”.¹

Înfrîngîndu-l pe Napoleon în 1815, Europa monarho-feudală a preluat conducerea popoarelor împotriva „uzurpatorului”, a restaurat, sub tutela Sf. Alianțe, o fațadă aristocratică și despotică în numele legitimității și al echilibrului european. Părea o construcție intactă și puternică. Dar această fațadă n-a izbutit nici să ascundă, nici să stăvilească marea efervescență revoluționară a popoarelor, pregătită de dezvoltarea economică a societății și impulsionată de revoluția franceză și de cuceririle napoleoniene.

Trei valuri revoluționare

Ideea națională, conștiința de sine a popoarelor, a fost deosebit de activă în prima jumătate a secolului al XIX-lea și, alături de ideile revoluționare în ordinea economică, socială, politică, ea a asaltat în cel puțin trei valuri succesive (1820—1823, 1830 și 1848) sistemul restaurației. Toate aceste revoluții au răspuns dezvoltării economiei capitaliste, dezvoltării burgheziei și proletariatului, creșterii conștiinței naționale a popoarelor, ca urmare a intensificării dublei exploatare sociale și naționale, ca o consecință a progresului cultural și a răspîndirii ideilor revoluționare franceze îndeosebi, prin însăși ocupația napoleoniană. De semnalat că, în toată prima jumătate a secolului al XIX-lea, „progresele economice constituiau bazele materiale ale sentimentului național, căruia istoricii îi cercetau originile și căruia poezii îi întrețineau flacăra”.² La toate popoarele, dar mai ales la cele subjugate, conștiința națională devenea deosebit de activă, de efervescentă, de revoluționară. În același timp, revoluțiile de dinainte de 1848, în desfășurarea lor, se îmbogățeau cu idei și sarcini noi.

¹ G. Weill, *L'Europe du XIX-e siècle et l'idée de nationalité*, Paris, 1938, p. 3.

² G. Bruhat, *L'Europe, la France et le mouvement ouvrier en 1848*, Ed. Sociales, Paris, 1948, p. 21.

Burghezia, intelectualii, masele populare suportau greu absolutismul social și politic restaurat, mizeria economică și abuzurile stăpînirii străine. Dacă în Spania scopul principal al revoluției din 1820 era libertatea socială și politică, în Germania lupta se axa pe libertăți politice constituționale, cu un început de orientare spre unitate. În Italia, Grecia, Serbia, în Țările Române, în Cehia, Polonia sau în coloniile spaniole din America, revoluțiile social-politice erau însoțite de ideea națională a spulberării stăpînirii străine; aici popoarele, în cap cu burghezia, luptau pentru întemeierea statelor naționale independente. Carbonarul Santore di Santarosa de pildă, preconiza, în 1820, eliberarea întregii Italii, avînd ca primă etapă crearea unui regat nordic, din marea Tireniană în cea Adriatică și din Alpi în Apenini.

Incontestabil, în embrion, sentimentul național exista de mult, din evul mediu. Deși divizați în state diferite, deși aflați sub stăpîniri străine, italienii sau germanii, cehii sau românii, polonii sau sîrbii, știau de mult că aveau fiecare o comunitate de teritoriu, de limbă, de cultură. La începutul secolului al XIX-lea, la fiecare popor ideea națională se transforma în conștiința națională, în idee forță, care contribuia într-o apreciabilă măsură la eliberarea popoarelor subjugate unor stăpîniri străine, încă din evul mediu sau din vremea marilor expansiuni teritoriale din istoria modernă. Și astfel, la mijlocul veacului al XIX-lea, ideea națională se afirmă cu un puternic conținut revoluționar.

Dacă înainte de războaiele napoleoniene „dinastiile din Germania nu cunoșteau noțiunea de popor, ci numai de supuși“, nu cunoșteau sau se prefăceau că „nu cunoșteau germani, ci numai prusaci, bavarezi, austrieci“³. În timpul ocupației franceze concepțiile s-au transformat radical. „Dorința mea este, afirma Stein, ca Germania să devină mare și puternică pentru a-și redobîndi suveranitatea, independența și naționalitatea și pentru a le menține“.⁴ Imaginea Revoluției Franceze domina, înflăcără spiritele progresiste și înspăimînta pe cele reacționare. Revoluția, ideea mare a vremii, se difuza în ciuda baionetelor și a intervențiilor Sf. Alianțe. Reacțiunea, întruchipată în persoana cancelarului Metternich, a țarului Alexandru I și apoi a lui Nicolae I, manifestată prin politica de intervenție a Sf. Alianțe, se izbea pretutindeni de „comploturi iacobine“, de insurecții pentru constituții, de răscoale pentru drepturi sociale, de revoluții, în care revendicările economice, sociale, politice, culturale se conjugau cu cele naționale. Chiar dacă în primul val de revolte, 1820—1823, de altfel slab organizate, inoportun dezlănțuite, insuficient ancorate în realitățile sociale, revoluționarii au fost zdrobiți de forțele armate ale reacțiunii intervenționiste, conștiința revoluționară s-a întărit. Lupta social-politică și națională a continuat, îndîrjită, sub cele mai diverse forme. Chateaubriand însuși recunoștea, în 1829, că „neliniștea tuturor, produsul acestui secol, repre-

³ W. Mommsen, *Grösse und Ursachen des deutschen Bürgertums*, 1848/1849, Stuttgart, 1949, p. 28.

⁴ Rudolf Kiau, *Kämpfe um die deutsche Einheit*, Berlin, 1955, p. 17.

zintă bătaia dintre decrepitudinea bătrînelor instituții și energia tinerelor generații".⁵ Noul era revoluția economică, socială, politică, națională, spirituală. Dar dacă în Congresul de la Viena cea mai minusculă dinastie legitimă avea mai mare valoare decît cea mai mare dintre națiuni. la zece ani după aceasta, corifeilor politici ai Sf. Alianțe li s-au impus o serie de derogări și concesii de la politica de restaurare. Primele succese în lupta națională din Europa au țîsnit de acolo de unde lumea se aștepta mai puțin: din sînul popoarelor balcanice. Aceasta pentru că imperiul otoman era cel mai slab și mai despotic stat plurinațional, iar națiunile subjugate purtau greul jug al dublei exploatarei: sociale și naționale. În 1804 pornesc sîrbii și continuă în 1816. În 1821, se mișcă românii sub conducerea lui Tudor Vladimirescu, se revoltă grecii. În Europa se stîrnea un curent de simpatie, un val filohelenic care antrena poeți, artiști și luptători revoluționari, mergînd pînă la jertfa lui Byron. Mulți din cei înfrînți în propria lor țară în 1820—1823, ca de pildă Santarosa, luptau acum pentru greci sau pentru sud-americani și obțineau victoria. Opinia publică obliga Anglia și Franța să ia apărarea ideii de libertate națională. Țarul Nicolae însuși, în 1827, îmbinînd interesele expansioniste în detrimentul imperiului otoman cu politica partenerilor apuseni, își trimitea flota aliată cu cea franceză să lupte la Navarin, în sprijinul grecilor. Apoi se angaja în războiul antiotoman, ca să impună pacea de la Adrianopol, unde se recunoștea statul național liber al grecilor și autonomia sîrbilor. La acestea s-au adăugat succesele revoluționare ale popoarelor din America Latină, care au scuturat jugul stăpînirii spaniole. Politica neintervenției, preconizată de guvernul englez, și doctrina Monroe impusă de S.U.A. contribuiau la recunoașterea de facto a celor 15 republici central și sudamericane.

Al doilea val revoluționar, cel din 1830, a doborât restaurația din Franța, piesă de bază a Congresului de la Viena în politica europeană. Ludovic al XVIII-lea și Carol al X-lea, bourbonii restaurați, aduși în „furgoanele străinului“, nu izbutiseră nici „să regalizeze națiunea“, nici „să naționalizeze regalitatea“. Îndepărtînd dinastia emigrată, înstrăinată a bourbonilor, burghezia franceză dă o tentă națională revoluției din 1830. Era revanșa tricolorului împotriva drapelului alb adus de protejării coaliției străine, era revanșa împotriva mutilării frontierelor și a umilirii naționale provocată de bourbonii și emigrați. Tînărul Godefroy Cavaignac se credea îndrituit să afirme în fața lui Ludovic Filip, la 31 iulie 1830, la sfîrșitul „glorioaselor“: „Luați seama, nu-i o revoluție liberală, ci o revoluție națională“.⁶

Anul 1830 a adus și eliberarea națională a belgienilor de sub autoritatea monarhiei Țărilor de Jos, tot o creație a Congresului de la Viena, tot o piesă care trebuia supravegheată de Sf. Alianță. Dacă nu putuseră

⁵ G. Weill, *op. cit.*, p. 112.

⁶ *Ibidem*, p. 50.

intervenii în Franța, monarhii din Sf. Alianță se pregăteau să intervină măcar în Belgia. Insurecția națională poloneză a imobilizat însă forțele țariste pe Vistula. Belgienii câștigau libertatea națională cu sînge polonez. În schimb în Italia, insurecțiile mazziniste, cu scop social și național, erau zdrobite de trupele austriece. Cu tot clocotul revoluționar și național, Italia rămînea mai departe o simplă „expresie geografică”.

Dar, fapt important, realitățile istorice dovedeau că sistemul intervenției funcționa slab, deficitar.

Cînd țarul Nicolae I, Metternich și Frederic Wilhelm III s-au întîlnit la Münchengraetz să refacă Sf. Alianță, bineînțeles fără Franța, constatau că sistemul creat prin Congresul de la Viena a primit și primea mereu grele lovituri. Ideea națională era îmbrățișată cu mare căldură de elementele democratice, de radicali, de toți susținătorii libertății popoarelor și ai unității patriilor naționale. Iar succesul lor revoluționar deștepta și întărea speranțele democraților și ale patrioților din întreaga Europă. Terorizarea socială, politică și națională făcea ca întreaga Europă să se acopere de societăți secrete, de comploturi politice. Se organiza „Italia tînără”, „Germania tînără”, „Ungaria tînără”, „Polonia tînără”, „Frăția”. Polonezii și italienii, deveniți adevărați specialiști în asemenea activități, erau apărați de toți democrații europeni. „Nu poate fi ucisă o națiune, scria Michelet. Europa întreagă nefiind decît ca o persoană, fiecare din națiunile ei este un talent”.⁷ Burghezia și intelectualitatea italiană dezvoltau „risorgimento”-ul, ca formă culturală a conștiinței naționale italiene. Totodată începea să se miște și să intre în arenă noua clasă socială: proletariatul. Se propaga socialismul în forme utopice sau mic-burgheze. Londra, Birmingham, Manchester, Paris, Lyon, Köln, Bruxelles, Berlin, Viena, Milano, tot mai mari centre muncitorești, deveneau și importante centre ale mișcării socialiste și democrat-internaționaliste. Pe baza experienței organizatorice, practice și teoretice a proletariatului și a celor mai revoluționari dintre gînditori, Marx și Engels, se crea socialismul științific și se lansa, chiar la începutul anului 1848, o dată cu dezlănțuirea revoluției, *Manifestul Partidului Comunist*.

Toate comploturile și atentatele, insurecțiile și revoluțiile înfrînte, toate persecuțiile politice și ideologice exercitate de Sf. Alianță și de guvernele monarho-feudale au sporit mereu numărul emigranților și al celor închiși în temnițele Europei. Acești oameni de origini și naționalități diferite, totdeauna pătrunși de spirit liberal și democrat, au ajuns să formeze, cum spunea Mazzini, „poporul popoarelor, patria tuturor patriilor, națiunea proscrisilor”. Ei au exaltat fără limită „regretul patriei pierdute”⁸, contribuind astfel la întărirea și înflăcărarea sentimentelor naționale și revoluționare în Europa, la jumătatea secolului al XIX-lea. Lupta democratică pentru libertatea națională a popoarelor a adîncit, cum era și

⁷ Jules Michelet, *La Pologne martyr. Russie. Danube*, Paris, Bruxelles, 1863, p. 10.

⁸ G. Weill, *op. cit.*, p. 46.

fiesc, democratismul epocii, i-a dat impuls, i-a lărgit baza, l-a întărit. Ba, mai mult: se milita și pentru desființarea sclaviei oamenilor de culoare, fie pe teritoriul propriu — aboliționismul în S.U.A. — fie din colonii — Franța, Anglia, Olanda. Nu-i de fel un incident faptul că „Liberatorul“, ziarul aboliționist al lui Garrison, a apărut în 1831.

Problema națională în Franța, Anglia, țările nordice

Incontestabil, toate acestea se legau de condiția economică, de consolidarea și extinderea capitalismului, în ritmul revoluțiilor industriale — Franța, Germania, S.U.A., de marea necesitate de extindere a pieței interne, naționale, libere și sigure. Intelectualitatea tuturor popoarelor întreținea o romantică agitație științifică, artistică și culturală cu implicații sociale, politice, naționale, morale, întărind și însuflețind mereu conștiința națională. Herder descoperea marea bogăție artistică a folclorului german și arăta că „sufletul național“ era „părintele întregii culturi pe pământ“. Michelet se înflăcăra de marile calități ale poporului și-l ridica în slăvi prin hiperbole stilistice și prin argumente istorice. Louis Blanc sau Mazzini căutau remedii sociale și naționale, politice și economice, filozofice și morale pentru înlăturarea mizeriei și a nenorocirilor de care suferea lumea. Era o vreme de mari transformări economice și de neobosite căutări ideologice. Când mașina cu abur se dovedea o forță tot mai impresionantă în slujba omului, când se „aburifica“ industria, când rețelele de cale ferată porneau să brăzdeze continentul pe sute și mii de km., când puterea economică a proprietarului funciar scădea, vertiginos și iremediabil, în profitul bancherului, al industriașului, al jucătorului la bursă, când „eroul zilei nu mai era nici nobilul, nici sfântul, nici înțeleptul⁹, ci „omul de de afaceri“, „eroul“ capitalismului, în aceeași vreme sute de gînditori se preocupau cum să schimbe lumea. Aceasta în Franța, unde revoluția burgheză măturase definitiv baza economică a aristocrației, iar revoluția din 1830 alungase și edecurile restaurate, creînd o monarhie burgheză, o regalitate a „oligarhiei financiare“ cu deviza îmbogățirii, „prin muncă și economie“.¹⁰ Atunci Balzac putea scrie: „un duce sărac rămîne totuși duce, pe cînd burghezul sărac e o contradicție în termeni“.

„Cele trei glorioase“ au reprezentat, pentru burghezia franceză, pentru statul ei, cît „cele șase zile ale creației“¹¹. Dar ca și în Anglia în 1688, revoluția franceză din 1830 a dus la putere doar „o fracțiune“ a burgheziei, marea burghezie alcătuită în bună parte din „bancherii, regii bursei, regii căilor ferate, proprietarii de mine de cărbuni și de fier, proprietarii de păduri, o parte dintre proprietarii funciari care se aliaseră cu ei —

⁹ J. Lhomme, *La grande bourgeoisie au pouvoir (1830—1880)* Presse Universitaire de France, 1960, p. 62.

¹⁰ *Ibidem*, p. 89.

¹¹ G. Weil, *op. cit.*, p. 112.

așa-zisa *aristocrație financiară*. Ea se instalase pe tron, ea dicta legi în Camere, ea împărțea funcțiile publice de la minister pînă la debitul de tutun¹². Restul burgheziei se plasa în opoziție, năzuind să ajungă la putere, fie prin reforme acordate încetul cu încetul, ca în Anglia (a se vedea reforma electorală din 1832) sau prin revoluție. Mai ales că și pentru reforme, ca acelea de esență britanică, tot masele populare luptau și se jertfeau. După 1840 în Franța s-a dezvoltat repede spiritul revoluționar, mai ales în rîndurile micii burghezii și ale proletariatului. Ideile republicane, ca o politică opoziționistă față de monarhia burgheză a lui Ludovic Filip, se propagau prin grupul de la „Naționalul“, cu legături îndeosebi în mîndul intelectualilor romantici și al burgheziei industriale, și prin grupul de la „Reforma“, radical și socialist mic-burghez. Din punct de vedere național, Franța manifesta, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, un orgoliu patriotic întemeiat pe gloria cucerită în timpul revoluției și a războaielor napoleoniene. Trăia din amintiri și rîvnea Nisa, și poate Belgia, ca să ajungă la hotarele Galiei. Michelet și Quinet făceau apologia Jannei d'Arc și a revoluționarilor din 1789, ca să întretină orgoliul național. „Războaiele de giganti, din timpul Revoluției, va scrie ceva mai tîrziu Renan, ne-au făcut pe toți nobili. Sîntem fiii unei rase de eroi.“¹³

După revoluția din 1830, Franța adăpostea cei mai mulți emigranți: polonezi, italieni, germani, cehi, maghiari, români. Dar mai ales revoluționarii slavi din centrul Europei au găsit aici o bună primire: Safarik și Kollar, Mickiewicz și Slowacki. La Collège de France s-a creat o catedră de limbă și literatură slavă, catedră care a devenit „aproape o instituție națională pentru ei“¹⁴, adică pentru slavi. Țară a tradițiilor revoluționare, Franța devenea gazda și adăpostul corifeilor luptei de eliberare națională. Faptul acesta influența și orientarea căilor de înfăptuire a idealurilor naționale: libertate, unitate.

În pas cu romantismul liberal, și în țările scandinave se produce o reînviere a conștiinței naționale. Poetul și omul de cultură Nikolaj Frederik Severin Grundtvig a vizitat, între 1829 și 1831, de trei ori Islanda, insula Vikingilor. El vede în *hojskole* drept „mijlocul cel mai propriu“ al popoarelor scandinave de a se regăsi pe ele însele. În concepția lui Grundtvig, *hojskole* era o școală de cultură națională, o instituție concepută după modul universității, un sediu al culturii care își caută inspirație în Islanda, în „Elada Nordului“¹⁵. În Danemarca, poetul Carl Ploug milita pentru unificarea țărilor nordice, ca o expresie a teritoriilor vikinge. Stăpîniți de Rusia țaristă, și finlandezii se antrenau în lupta națională. Eliad Lönnrot (1802—1882) reunea cîntecele populare finlandeze și publica epopeea națională *Kalevala*.

¹² Marx-Engels, *Opere*, vol. 7, Ed. Politică, București, 1960, p. 12.

¹³ E. Renan, *L'avenir de la science*, Paris, 1891, p. 219, nota 18.

¹⁴ G. Weill, *op. cit.*, p. 141.

¹⁵ Erica Simon, *Réveil national et culture populaire en Scandinavie*. Presse Universitaire, 1960, p. XXI.

Burghezia engleză de asemenea cultiva, într-o formă specifică, sentimentul național. Era țara cea mai dezvoltată economic, cu cea mai bogată industrie, cea mai mare flotă, cu cel mai întins imperiu colonial. Continua încă să fie „țara model“ pentru burghezia europeană: „cu toată mizeria proletariatului ei, Marea Britanie ațîța invidia și admirația lumii“¹⁶. Bentham, teoreticianul radicalismului englez, exalta sentimentul național al micii burghezii britanice și condamna imperialismul colonial și cosmopolitismul mării burghezii. În afară, guvernul englez, și mai ales Palmerston ca ministru de externe în 1848, se erija în protector al națiunilor oprimate. Se lansa în acțiuni spectaculoase, urmărind atragerea, crearea unor clienți la comerțul Angliei. Grecii, latino-americanii, italienii, dieta elvețiană în luptă cu Sonderbundul, toți s-au bucurat de sprijinul economic și diplomatic al guvernului englez, sprijin transformat, repede, în dominație economică și politică. De asemenea, Anglia găzduia mulți refugiați politici polonezi, unguri, italieni care își puneau speranțe în ajutorul diplomatic și chiar militar al guvernului englez.

Fenomenul național în Germania

În dialectica istoriei, în Germania a fost nevoie de ocupația napoleoniană ca să se precipite fenomenul național al luptei pentru libertate socială și națională. Statul, după cum afirma W. Humboldt la inaugurarea Universității din Berlin, în vremea ocupației napoleoniene, trebuie să înlocuiască prin forța morală ceea ce el a pierdut din forța fizică.

Dar, în 1814, „germanii, războindu-se cu cotropitorul, au schimbat un Napoleon pe 36 de Metternich“¹⁷.

Deși simplificat la proporția 1 la 10, totuși Congresul de la Viena a reintrodus în Germania, cel puțin teoretic, vechiul sistem al *Kleinstaaterei*-ului, al particularismului mic statal, cu două monarhii mari, tutelare: Austria și Prusia, amîndouă cu dinastii vechi, pline de orgoliu și îmbibate de despotism, de reacționism, de tradiții și viziuni politice medievale, amîndouă cu caracter multinațional, în fond.

Dar dezvoltarea economică în Germania, începutul construcțiilor feroviare și al construcției de canale fluviale, începutul industriei metalurgice și extractive moderne impuneau o colaborare între state, o fuziune între capitalurile lor, ca să facă față marilor investiții. Așa, din inițiativa Prusiei, s-a creat *Zollvereinul*, mare uniune vamală intergermană. Se puneau în practică teoriile lui Frederick List, partizan al economiei naționale, bazată pe dezvoltarea intensă a producției și a circulației¹⁸, în cadrul unei piețe naționale cât mai largi și mai sigure. Rezultatele aplicării sistemului Zoll-

¹⁶ G. Weill, *op. cit.*, p. 135.

¹⁷ Marx-Engels, *Opere*, 4, p. 530.

¹⁸ Jacques Droz, *Les revolutions allemandes de 1848*, Presse Universitaire, 1957, p. 40.

verein, pentru economia capitalistă germană, au fost deosebit de pozitive. În zece ani veniturile s-au dublat. Legăturile economice s-au extins. Construcțiile de căi ferate au înregistrat succese remarcabile: 4.300 km în 1847. Producția de fier și oțel a crescut simțitor, în ritmul construcțiilor feroviare și al sporirii mașinilor. Dezvoltarea industriei extractive în Germania devenea, încă din prima jumătate a secolului al XIX-lea, „unul din faptele esențiale ale dezvoltării economice a lumii”¹⁹. Producția metalurgică germană înainte de 1848 era încă modestă, în comparație cu cea franceză sau engleză. Totuși, acum se puneau bazele marii forțe economice care a săltat Germania pe primul plan al Europei. Propus și realizat în primul rînd de industriașii germani, Zollvereinul prusian se întemeia pe o mare necesitate economică, ostilă întru totul „vanității și prostiei, închistării și meschinăriei din sistemul Kleinstaaterei-ului german”²⁰. Definind „teoria forțelor productive ale națiunii normale”, Fr. List sublinia care era datoria țării sale, față de cosmopolitismul și individualismul economic al micilor stătuțe, „care nu serveau de fapt decît interesele Angliei”²¹ și anume să-și dezvolte economia pe baza uniunii vamale. Demn de semnalat este că pe planul politicii economice internaționale, Zollvereinul se comporta ca o unitate statală. Hotăra în problemele circulației și lua măsuri vamale pentru întreaga Uniune, deci pentru cea mai mare parte a Germaniei: sporea tarifele pentru produsele metalurgice în 1844, pentru cele textile în 1847, adică tocmai cînd în Anglia biruia politica schimbului liber.²²

Se constată că „Fürstenbundul” n-a făcut în douăzeci și cinci de ani pentru unificarea Germaniei „cît a făcut Zollvereinul în șapte ani”²³. Pornind de la problema producției și circulației mărfurilor germane, Uniunea vamală germană dezvolta și germenul unei constituții pentru întreaga Germanie. Industriașii germani au ajutat de mai multe ori ideea și chiar planul „unui parlament al Zollvereinului” ca primă formulă a unei unități germane. Merissen, într-o scrisoare din iulie 1845, arăta că „în ultimii ani, diferitele popoare ale Germaniei s-au apropiat așa de mult încît ideea unei unități germane întemeiate pe un teren material a devenit vie în toate spiritele și că realizarea ei nu mai poate aștepta mult timp”²⁴.

Dacă în secolul al XVIII-lea, fiziocrații cereau, în numele rațiunii, unificarea pieței interne, economiștii secolului al XIX-lea, împreună cu întreaga burghezie, cereau, în numele națiunii, formarea statului național modern, unificat, capabil să asigure această piață.

(Avea dreptate Goethe să afirme, încă din 1828: „Nu mă tem că Germania nu se va uni. Șoselele noastre bune și căile ferate viitoare vor contribui la aceasta”²⁵.

¹⁹ M. Baumont, *La grosse industrie allemande et le charbon*, Paris, 1934, p. 3.

²⁰ J. Droz, *op. cit.*, p. 402.

²¹ *Ibidem*, p. 45.

²² P. Renouvin, *Histoire des relations internationales*, t. V, Paris, 1954, p. 148.

²³ P. Benaerts, *Les origines de la Grande industrie allemande* Paris, p. 184.

²⁴ *Ibidem*, p. 171.

²⁵ Paul Ioachim sen, *Die nationale Bewegung (1815—1849)*, Berlin, 1950, p. 18.

Romantismul german considera națiunea ca o „fiiință vie“ crescută sub acțiunea unei „forțe superioare“ *hegeliene*, care nu-i altceva decât acel *Volksgeist* — geniu național. Națiunea se afirmă, așa cum teoretiza și Fichte, prin unele caractere exterioare ereditare: comunitatea de limbă, de obiceiuri, de tradiții. Acești ideologi constatau că, încă din evul mediu, cel puțin de la Luther încoace, germanii formau o „națiune de cultură“ (Kulturnation), căreia trebuia să-i corespundă o „națiune statală“ (Staatsnation). Conștiința națională germană s-a dezvoltat în practica războaielor împotriva ocupației franceze din 1806—1813. Cel puțin în parte, Quinet avea dreptate când afirma că Germania nu s-a relevat sieși decât prin opoziția față de sistemul și omul francez. Napoleon, respingând Germania în limitele vetrelor sale, a vindecat-o de cosmopolitism și i-a reînsufletit naționalitatea adormită. Principii germani, „Furstenbundul“, deși îl înfrânsese pe Napoleon numai cu ajutorul poporului german, apelând patetic la sentimentele lui naționale și patriotice, făgăduind libertăți și constituții, au sfârșit prin a se restaura și chiar a readuce situația de dinainte de 1806, întocmai cum a fost. Totuși, într-un domeniu măcar, restaurația n-a putut fi restaurație: în cel economic. După câțiva ani de dezamăgiri sub regimul restaurat al Sf. Alianțe, lupta națională au reluat-o *Burschenschafturile* tineretului studios. „Există o Germanie, o Germanie va fi și va rămîne, spunea un student, vorbind la sărbătoarea de la Wartburg, în 1817. Teoria despre scindarea Germaniei în Germania de nord și de sud este greșită. Germania de nord și de sud nu se deosebesc mai mult decât Franța de nord și de sud. Există o Germanie de nord, una de sud, după cum există o parte stîngă a corpului și una dreaptă. Dar omul este indivizibil, are un suflet și o inimă... Toți germanii sînt frați și trebuie să fie prieteni“²⁶.

Dar dezvoltarea economică a Germaniei se împiedica în rămășițele feudale, în particularismul Kleinstaaterei-ului. Ideea măreață a transformării politice a comunități economice realizată de Zollverein într-un mare stat german se izbea nu numai de teama, legitimă de altfel, a prinților că-și vor pierde coroana, ci și de teama pe care regele Prusiei și junkerimea o nutreau față de liberalism. Ba chiar mai mult: unificarea Germaniei se lovea de vechea rivalitate dintre cele două mari state germane — Austria și Prusia — dintre cele două dinastii, Habsburgi și Hohenzollerni, și dintre cele două religii — protestantă și catolică.

Tot tineretul condamna „blestemul“ medieval al divizării Germaniei.

În manifestația din 1832 de la Hambach se striga și se manifesta pentru o Germanie unită și liberă, cerîndu-se cauză comună cu „toate popoarele care se eliberează din lanțuri și jură să lupte pentru libertate“²⁷. Opinia publică germană începea să-și dea seama că hotărîrile Congresului de la Viena făceau din Germania o pradă bună în mîna celor 36 de despoți, mai mari sau mai mărunți, care țineau poporul german în cătușele separării

²⁶ R. Kiau, *op. cit.*, p. 47.

²⁷ *Ibidem*, p. 59.

statale, a imobilității politice. „Trebuie să existe un singur suflet, o *singură* voință, un *singur* glas în Germania, dacă vrem să ne împotrivim acelor forțe organizate împotriva progresului“, se recomandă în programul liberalilor germani, stabilit în noiembrie 1846 la Durlach²⁸.

Nobilimea liberală, mare parte a burgheziei și a intelectualității germane considerau dinastiile de Habsburg și Hohenzollern drept „dinastii naționale“. Dar tocmai aici intervenea marea dificultate: în jurul căreia să se realizeze statul național german: al Austriei sau al Prusiei?

Unii membri ai Tugendbundului și unii patrioți prusaci începeau să acrediteze ideea că Austria nu-i un stat german, că popoarele ei nu vor parveni niciodată să formeze o națiune, că în calea unificării Germaniei acest „conglomerat de națiuni“ ar putea fi un obstacol greu de trecut. De aceea trebuia exclusă din confederația germană și îndrumată să-și consacre eforturile în peninsula Balcanică. Urmîndu-l pe Hegel, mulți tineri germani și chiar Arndt și Jahn, profeții războiului popular împotriva dominației napoleoniene, începeau să se alăture Prusiei, socotit un stat superior prin „liberalismul“ regelui, prin germanitatea și protestantismul populației, prin posibilitatea de a realiza o unitate germană.

Adversarul cel mai înverșunt al unității germane era Metternich, exponentul politicii de statu-quo. El susținea că Germania avea nevoie de o „uniune“ (Einigkeit), nu de o „unitate“ (Einheit), lămurind că „între ideea de unitate și cea de uniune e mai mult decît o diferență, e o opoziție: *unitatea* germană s-ar realiza printr-o răsturnare completă, în timp ce *uniunea* și-ar găsi garanția în desfășurarea forțelor naționale pe căi pașnice și conservatoare“. Și continua: „problema germană nu comportă altă soluție decît cea rezumată de mine în 1813 în formula: nu un Reich, ci un corp politic sub forma unei federații de state“²⁹.

E adevărat, puterea economică a burgheziei germane sporea mereu. Comportarea ei continua însă să se înce în filistinism. Întîi pentru că economicește mai era legată de curțile principilor, principalii ei clienți în importante sectoare economice: industrie de lux, cămătărie, slujbe. Al doilea pentru că, chiar atunci cînd a trecut să dezvolte marea industrie metalurgică și extractivă, de valențe și interes general german, în spatele burgheziei se ridica chipul uriaș al proletariatului german. Și acest proletariat, puternic încă înainte ca burghezia germană să se fi răfuit cu propria-i feudalitate ca adversar de clasă, s-a antrenat în lupta social-politică și alături, dar și împotriva burgheziei.

Opera de educație națională se săvîrșea în Germania mai ales prin profesorii de la catedrele numeroaselor universități: Heidelberg, Iena, Berlin, München, Dresden. Adepții liberali ai unirii Germaniei s-au strîns îndeosebi în jurul lui „Deutsche Zeitung“: Gervinus, Hausser, Mathy, Bas-

²⁸ Hans-Joachim Bartmuss, Stephan Doernburg, Ernst Engelberg etc. *Deutsche Geschichte*, Berlin, 1965, v. 2, p. 222.

²⁹ J. Droz, *L'Europe centrale. Évolution historique de l'idée de „Mitteleuropa“*, Paris, 1960, p. 45.

sermann, Droysen. Ei propagau „principiul monarhiei constituționale pentru toate teritoriile patriei”. Sau cum formula Hippenheim în octombrie 1847, „participarea poporului, prin reprezentanți aleși la făurirea unui stat federativ constituțional monarhic”³⁰.

Ideea națională germană, hrănită din revoluționarismul *Sturm und Drang*-ului, însufletită de romantism, a îmbrăcat, în preajma lui 1848, și o haină republicană sau chiar socialistă³¹. Concepțiile filozofilor, istoricilor și oamenilor politici germani din ajunul lui 1848 se citesc în formulările lui G. A. Wirth din „Datoriile Germaniei”: „Se știe că și cel mai puternic despot stăpânește doar trupul supușilor... Dacă trupul ni-i subjugat de tirani, sufletul ne rămâne totuși liber... Forța unită a regilor nu-i suficientă ca să împiedice o alianță a spiritelor... iar renașterea spirituală duce de la sine la unificarea materială. Deci sarcina poporului nostru este să lămuirească pe toți de necesitatea organizării unui Reich democratic. Dacă îi convingem pe toți, obținem țelul final chiar prin reforme pașnice”³².

Nu putem să nu semnalăm că, născută în cadrul unor state multinaționale, mișcarea națională germană a avut, chiar de la început, un caracter expansionist. Pfitzer, fruntaș al opoziției din Württemberg, socotea că germanii erau „creați de natură” ca să „ducă civilizația în rîndul altor popoare” și să „populeze teritorii străine”. F. List însuși vorbea de Belgia și Olanda ca de „cheia propriei case” și lansa idei despre o expansiune germană pe cursul inferior al Dunării, spre Marea Neagră și Orientul Apropiat. Asemenea idei erau acompaniate nu numai de ambițiile industriașilor, printîrilor și generalilor, ci și de lira poetului Beckert, a lui Hoffman von Fallersleben, a poezilor politici și a cîntecelor compuse în această vreme: „Wacht am Rhein” și „Deutschland über alles”. În primul, Franța era „un dușman ereditar”, iar în al doilea se proclama Germania deasupra întregii lumi³³. Totuși, oțtiva liberali germani, discipoli ai lui Rotteck, grăind în numele dreptului popoarelor, admiteau, de pildă, ca regatul lombardo-venețian să revină Italiei, iar Galiția să se întoarcă la Polonia³⁴.

Dar principalii susținători ai rezolvării democratice a problemei naționale germane și a unificării Germaniei au fost comuniștii germani. Marx și Engels demonstau că sarcina creării unei republicii germane democratice se îmbina, în mod organic, cu o sarcină de cea mai mare importanță pentru revoluția germană: „lichidarea asupraii feudale, eliberarea țărănimii de toate serviciile feudale, desființarea bazei economice a dominației nobilimii reacționare”³⁵. Ei au apreciat problema națională în latura ei cea mai progresistă istorică: un element în plus de unitate și alianță în lupta împotriva reacțiunii absolutiste feudale, împotriva oricăror forțe contrarevolu-

³⁰ Hans-Joachim Bartmuss, *op. cit.*, p. 223.

³¹ Ch. Pouthas, *Démocraties et capitalisme (1848—1860)*, Presse Universitaire, Paris, 1941, p. 20.

³² Karl Obermann, *Einheit und Freiheit (1815—1849)*, Berlin, 1950, p. 110.

³³ Arthur Chuquet, *Littérature Allemande*, Paris, Arm. Colin, 1905, p. 386—387.

³⁴ G. Weill, *op. cit.*, p. 148.

³⁵ Marx-Engels, *Opere*, București, 1959, 5, p. VI.

ționare (clase, guverne, stavile economice și ideologice) care țineau popoarele încătușate în „închisori ale popoarelor“, cum erau imperiul Habsburgilor, al Romanovilor sau al sultanilor.

Deci conștiința națională, element al progresului și al libertății poporului german și al tuturor popoarelor, trebuia ajutată să se dezvolte. „Principii germani sînt cei care au tras foloase de pe urma împărțirii Poloniei, spunea Engels, soldații germani sînt cei care mai oprimă și astăzi Galiția și Poznanul“...³⁶. Cu acest prilej ajungea la una dintre cele mai valoroase și mai democratice constatări cu privire la problema națională în 1848 : „O națiune nu poate deveni liberă atîta timp cît asuprește alte națiuni. Așadar, eliberarea Germaniei nu se poate realiza fără eliberarea Poloniei de sub asuprirea germanilor. De aceea Polonia și Germania au interese comune și de aceea democrații polonezi și germani pot colabora în vederea eliberării ambelor națiuni“³⁷. Constatarea avea mare valoare revoluționară și implica o solidaritate între națiuni, în lupta lor pentru libertate și unitate națională.

Complexitatea problemei naționale în Austria

În Austria, „Stîncă ordinii“, citadela absolutismului, închisoarea naționalităților, problema națională prezenta complicații infinite. Timp de peste trei decenii, Austria a deținut cheia politicii intervenționiste și cătușele închisorilor unde zăceau jumătate din conducătorii luptei pentru libertatea popoarelor. În ciuda creșterii conștiinței naționale și a spiritului revoluționar al popoarelor, Metternich ținea imperiul habsburgic într-un reacționarism ostentativ, comparabil doar cu cel țarist sau otoman. Germanii din imperiul habsburgic țineau în jug sub steag austriac zece națiuni. Împotriva acestui regim se ducea, întii, o luptă pentru eliberarea socială și pentru drepturi politice spre care aspirau păturile sociale de jos, în frunte cu burghezia germană ; se ducea apoi o luptă națională de eliberare și unire, condusă de burghezia sau nobilimea liberală a națiunilor componente ale imperiului : maghiari, cehi, italieni, sîrbi, croați, slovaci. Cenzura cancelarului Metternich putea îngreua și întîrzia dezvoltarea culturii, dar nu putea stăvili creșterea conștiinței naționale și cristalizarea căilor politice revoluționare de formare a unor state naționale independente ale popoarelor subjgate în secolele XV—XVIII. De asemenea, poliția lui Metternich nu putea opri în loc fenomenul legic al dezvoltării capitalismului și al burgheziilor naționale din mijlocul fiecărui popor ; nu putea opri nobilimea liberală maghiară să se intereseze de producția capitalistă și nici intelectualitatea română, boemă sau italiană să se apropie de propriul lor popor.

³⁶ Marx-Engels, *Opere*, 4, p. 415.

³⁷ *Ibidem*, 4, p. 415.

Regimul lui Metternich nu putea opri, dar putea frâna. Și împotriva frânei impusă de acest regim absolutist se ridicau cele zece națiuni, îmbinând, îndată după 1800, lupta socială cu lupta națională, din ce în ce mai concretă: o luptă pentru libertate economică, pentru drepturi politice, pentru dreptul la cultură în limba națională, într-un stat național. Metternich era sau voia să pară foarte sigur pe situație. Folosea formula împăratului Francisc: „Pun unguri în Italia și italieni în Ungaria. Fiecare își păzește vecinul. Ei nu se înțeleg, se detestă. Din antipatia lor naște ordinea, și din ura lor reciprocă pacea generală”³⁸. Chiar adversarii lui Metternich, ca de pildă Sealsfeld, constatau că „Austria mai mult ca orice altă monarhie este amenințată de o criză gravă. Dar nu se vede un elan simultan sau un plan organizat dinainte ca să remedieze, prin forța armelor, drepturile poporului. Provinciile sînt prea cu grijă supravegheate, prea opuse una alteia; în caz de nevoie, boemii nu vor ezita să meargă împotriva ungarilor, polonezii împotriva italienilor și austriacii împotriva tuturor”³⁹.

Cu toată impresia de „stîncă a ordinii”, Austria dădea foarte serioase semne de destrămare. Vălmășagul celor zece națiuni și zece limbi începea să se clarifice într-o furtună revoluționară. Burgheziile naționale începeau să se agite strîngînd popoarele în jurul steagului național. Pretutindeni, guvernul lui Metternich era urît, disprețuit, iar germanii blasfemiați ca „mercenari ai despotismului”. „Din cauza Austriei, scria Engels la începutul lui 1848, ni s-a dus faima că am fi asupritorii unor națiuni străine, mercenarii reacțiunii în toate țările. Sub steagul austriac germanii subjugă Polonia, Boemia, Italia”⁴⁰.

Complexitatea problemelor sociale, economice, politice, naționale, stăteau în Austria centrul crizei europene în 1848. Și fiind centrul crizei, imperiul habsburgic avea să fie și principala arenă pe care s-au întîlnit și s-au ciocnit, violent, forțele revoluției cu cele mai mari forțe ale reacțiunii.

Toate acestea făceau ca sarcina de bază a revoluției burgheze din Austria să se cristalizeze în nevoia vitală de a se sfărîma monarhia feudalo-absolutistă a Habsburgilor și de a se întemeia, pe ruinele ei, state naționale, independente. Nobilimea cehă negermanizată preconiza apărarea „drepturilor istorice” ale regatului ceh. Burghezia cehă se ridica să cîştige drepturi politice și să scape de concurența burgheziei germane. Intelectualitatea, exprimînd ideologic idealurile poporului ceh, desfășura o vie activitate pentru înflăcărarea conștiinței naționale prin literatură, prin teatru și muzică, prin studii de istorie și lingvistică. Renașterea cehă, ca și cea maghiară, a fost la început o problemă de cultură. Palacky, Šafarik, Kollar, Sabina, Jungmann, Rieger, Ungar, cluburile de lectură „beseda”, „Ripilul ceh”, se preocupau de perfecționarea limbii cehe, de popularizarea istoriei naționale și mai ales de lupta husiților concepută ca un război social și na-

³⁸ G. Weill, *op. cit.*, p. 72.

³⁹ *Ibidem*, p. 72.

⁴⁰ Marx-Engels, *Opere*, 4, p. 517.

țional. De subliniat că „Ripilul ceh“, societate secretă după exemplul organizației naționale irlandeze, a format nucleul partidului radical democrat, în frunte cu Karel Sabina, Vavra și Arnold.

Lupta națională a polonezilor

Dacă o Italie dezmembrată și stăpînită cînd de o dinastie, cînd de alta constituia o moștenire din evul mediu, distrugerea Poloniei era opera modernă a celor trei state vecine: Prusia, Austria și Rusia. Împărțită și supusă între 1772 și 1795, Polonia a oferit Europei un caz tragic de strivire națională, tocmai în epoca trezirii conștiinței naționale a popoarelor. Luptele eroice din 1794—1795, conduse de Tadeus Kosciuszko împotriva cotropirii străine, înfrîngerile, deportările și emigrațiile ca și marea nevoie de a lupta împotriva sfîșierii statale și a asuprii sociale și naționale, au accelerat mult procesul de creștere a conștiinței naționale a poporului polonez.

Războaiele napoleoniene, formarea marelui ducat al Varșoviei au reaspirat speranțele de libertate și unitate ale polonezilor. Dar Congresul de la Viena a împărțit iarăși Polonia în trei, cu o insuliță liberă — Cracovia, o biată republică neviabilă.

Cincisprezece ani de stăpînire pruso-austro-rusă au acumulat cauzele insurecției naționale polone din 1830, împotriva regimului marelui duce Constantin. O acțiune „spontană și generoasă“⁴¹ condusă de nobilimea care a antrenat și armata. Dar, cu tot eroismul și jertfele semănate, timp de un an, pe cîmpurile de luptă, și mai ales la Ostrolenko, polonezii au fost înfrinți.

În 1830, polonezii au realizat totuși două lucruri de mare importanță în problema națională: au oprit intervenția țaristă împotriva belgienilor și, printr-un mare număr de emigranți, au dat Europei un apreciabil contingent de luptători pentru libertate.

Pînă la 1848, pretutindeni unde se iveau mișcări revoluționare activau emigranții polonezi, „convinși că libertatea este o cauză comună a tuturor națiunilor“⁴².

Literatura și muzica poloneză jucau un important rol nu numai în educarea patriotică a poporului polonez, ci și în captarea simpatiei tuturor democrațiilor pentru soarta Poloniei. Ceea ce a fost Grecia în opinia publică europeană pînă la 1830, avea să fie, după această dată, țara lui Mickiewicz și Chopin.

În tot acest timp, polonezii au luptat cu o romantică ferveare. Dar, dezbrinați, ca și în țară, lupta lor s-a irosit. N-au găsit calea cea mai certă

⁴¹ O. Halecki, *La Pologne de 963 à 1914. Essai de synthèse historique*, Paris 1933, p. 291.

⁴² *Ibidem*, p. 294.

de a angaja în acest scop măreț întreaga forță revoluționară a poporului. Aristocrații sau albi evitau o platformă de reforme sociale și economice. Acceptau greu colaborarea cu burghezia și intelectualitatea. Se călăuzeau de principii retrograde despre stat, națiune și libertate. Democrații puneau reforme ca, de pildă, emanciparea țăranilor, pentru a-i interesa direct în lupta națională de refacere a patriei. Dar nici democrații, divizați și ei în mai multe grupuri, nu acționau unitar. Cei din jurul lui Towianski, de pildă, întrețineau un cult mistic pentru Napoleon, apreciat de ei ca singurul adversar real al Prusiei, Rusiei și Austriei, ca singurul care ar fi intenționat să realizeze completa eliberare a Poloniei. Din acest grup făcea parte și Adam Mickiewicz, poet național, încălzit de cel mai fierbinte și exaltat patriotism, profesor la Collège de France și fervent adept al panslavismului. Și pentru că Napoleon nu mai putea reînvia, visau să elibereze și să unească Polonia cu ajutorul unei revoluții apusene, pornind din Franța și cu benedictiunea Papei. Polonia se personifica drept „Cristul națiunilor” (Mickiewicz). Solicita sprijinul tuturor statelor democratice și al tuturor inimilor generoase, al tuturor luptătorilor pentru libertate națională. În 1846, polonezii au încercat o insurecție simultană în teritoriile stăpânite de Rusia, Prusia și Austria. Slab organizată, trădată, insurecția a înregistrat un succes sporadic și minor, doar la Cracovia. Cu ajutorul țarului și al regelui Prusiei, nesocotind protestele Franței și ale Angliei, Metternich a supus și republica de la Cracovia, să nu mai fie „un focar de răzmeriță”. Dispărea astfel și ultimul vestigiu al Poloniei libere. Și un nou contingent de revoluționari polonezi a împânzit Europa. Pentru că tirania pruso-ruso-austriacă făcea imposibilă orice mișcare de eliberare poloneză pornită din interior, emigrația pregătea și propaga ideea revoluției organizate din afară. Mickiewicz scria în *Cartea Pelerinilor* : „Cel care rămîne în patrie și îndură sclavia ca să-și cruțe viața, își va pierde și patria și viața, iar cel care își va părăsi patria ca să apere libertatea cu riscul vieții, își va salva patria și se va bucura de o viață veșnică”⁴³. Numai că, din afară, din surghiun, nu puteau cunoaște realitățile din patrie și greu își puteau exercita conducerea luptei revoluționare. Lipsa legăturii cu masele a fost una din deficiențele luptei naționale a polonezilor, una din tragediile soartei statului național polon.

Libertatea și unitatea Italiei

Italianii nu se găseau într-o situație mai fericită. Napoleon, care, de altfel, prin stăpînirea lui a pregătit unificarea Italiei, spunea că „unitatea moravurilor, a limbii, a literaturii trebuie într-un viitor mai mult sau mai puțin depărtat să unească în sfîrșit locuitorii săi într-un singur stat”. Dar Metternich, ca exponent al intereselor acaparatoare ale dinastiei de Habs-

⁴³ G. Weill, *op. cit.*, p. 62.

burg și ca stîlp al politicii Sf. Alianțe în lume, urmărea să mențină Italia în postura de simplă „expresie geografică”, la dispoziția tronului din Viena. Burghezia italiană, posesoare a unei noi industrii, nu se putea mulțumi cu piețele mărunte, mutilate de granițe de esență medievală. D'Azeglio vedea în rețeaua de căi ferate ce trebuia construită în lungul și latul peninsulei drept sfoara necesară pentru a coase cizma italiană. Industriașii, proprietarii funciari din Asociația agrară, comercianții, toți urmăreau să doboare zidurile vămilor interstatale. Rîvneau o „unitate comercială”, o piață „națională” italiană. Dar cele două condiții necesare pentru formarea pieței interne, uniunea vamală și construirea unei rețele feroviare unice, se împiedicau de tradiționalul particularism al guvernelor italiene și mai ales, de politica lui Metternich, care știa foarte bine că numai divizată Italia putea fi stăpînită. De aceea în 1841, cînd ministrul de finanțe al imperiului habsburgic, baronul Kübeck, a propus o uniune vamală între imperiu și statele centro-meridionale ale Italiei, ca o contrapondere a Zollvereinului, cancelarul vienez a respins-o.⁴⁴ Unitatea vamală trăgea după ea unitatea politică. Iar unitatea politică — libertatea națională.

Unitatea culturală italiană era de mult o puternică și de necontestat realitate istorică. Realiza din ce în ce mai progresiste influențe ideologice și politice. Făcea ca sentimentul național al burgheziei și patriotismul poporului să graviteze spre unire; o unire consolidată prin reforme democratice. Din 1839 se organizau anual, în diverse orașe, congrese de științe aplicate. Aici se adunau savanți, industriași și comercianți veniți din toate statele italiene.

Vehiculatorii principali ai sentimentului național au fost, în Italia, îndeosebi scriitorii. Patriotii din preajma lui 1848 invocau adesea gloria literară și artistică a trecutului, pentru a trezi și însufleți conștiința națională a poporului italian.⁴⁵ Dante sau Boccaccio, Machiavelli sau Cellini, Ugo Fascolo, Silvio Pellico sau Manzoni se făceau, prin opera lor, interpreții sentimentului național al burgheziei și al maselor populare. Indiferent originea, indiferent tendințele și interesele economice și sociale, pe scriitorii moderni îi unea ura față de stăpînirile străine.

Giuseppe Mazzini, în tinerețe discipol al lui Buonarrotti și carbonar, a fost principalul ideolog italian al luptei revoluționare pentru libertate și unitate. Urmărea să educe poporul peninsulei în spiritul unei noi religii a lui Dumnezeu, a națiunii și a umanității. Patriotismul mazzinian se împletea cu un contaminant democratism internațional, de esență confuză și mistică. Unitatea și naționalitatea erau pentru Mazzini două dogme infailibile. El socotea că atunci cînd toate națiunile europene vor fi formate, atunci toate popoarele libere „se vor înțelege pentru a face să domnească

⁴⁴ G. Candeloro, *Storia dell'Italia moderna*, II, 1958, p. 344.

⁴⁵ G. Weill, *op. cit.*, p. 111.

pacea în lume".⁴⁶ Alături de germani, italienii au căutat, în acea epocă, să dea o definiție noțiunilor de națiune și libertate națională. Mazzini definea naționalitatea în sens hegelian, ca pe o „gîndire comună : un principiu comun... O națiune este asociația tuturor oamenilor care, grupați fie prin limbă, fie prin unele condiții geografice, fie prin rolul care le este stabilit în istorie, recunosc un singur principiu și merg, sub imperiul unui drept unificat, la cucerirea unui singur scop definit"... Hegelianismul concepției mazziniene se vede și mai limpede în formula : „Patria este înainte de toate conștiința de patrie. Pămîntul pe care-l călcați, și limitele pe care natura le pune între pămîntul vostru și cel al altuia, și dulcea limbă care răsună pe el nu sînt decît forma vizibilă a patriei. Dar dacă sufletul patriei nu palpită în acest sanctuar al vieții voastre care se numește conștiință, această formă rămîne doar un cadavru neînsuflețit. Și voi sînteți un mormînt fără nume, o masă de indivizi și nu un popor. Patria înseamnă credința în patrie. Cînd fiecare din voi va avea această credință și va fi gata să-și verse sîngele pentru ea, numai atunci veți avea patrie, nu înainte”.⁴⁷ După concepția lui Mazzini „umanitatea este o asociație de patrii ; umanitatea este alianța națiunilor pentru a îndeplini, în pace și iubire, misiunea lor pe pămînt”. Convins că Roma era singura capitală posibilă și firească a Italiei unificate, Mazzini argumenta : dacă Roma Cezarilor a dominat lumea antică, Roma papilor a guvernat creștinătatea în evul mediu, de ce „a treia Romă” n-ar putea fi inspiratoarea umanității reformate ?⁴⁸ Inițiativa revoluționară a Italiei trebuie să se realizeze „pe calea unei reînnoiri politice, morale și religioase a Europei”.⁴⁹ Interesant de observat că, influențați de teoriile hegeliene, italienii lunecau, ca și pangermanistii, spre forme mesianice. „Teza Roma” a lui Mazzini vorbește de o dominație morală italiană. „Dacă Italia și-a pierdut pămîntul, este în măsură de a-l recuceri, scrie Gioberti ; italieni, oricît de mare ar fi mizeria voastră, amintiți-vă că sînteți născuți prinți și destinați a domni moralmente peste lume”.⁵⁰

Mazzini vedea „Teza Roma” ca o republică unitară, de caracter mistico-umanitarist, ca o inițiatoare și ca o determinantă în mișcarea revoluționară italiană și ca o viitoare conducătoare religioasă și democrată a Europei.⁵¹

Deși captivante, deși îndrăznețe și perseverente, ideile mazziniste, prin confuzionismul și irealismul lor, au încurcat mult orientarea revoluționară a patrioților italieni din 1848. Creator al societății secrete „Italia Tîmără” (1831) și apoi al „Europei Tinere” (1834), Mazzini intenționa să revoluționeze nu numai Italia, ci și Europa întregă, prin instituirea în fiecare

⁴⁶ G. Weill, *op. cit.*, p. 113. Vezi și *Dell'Isola. Maria et Georges Bourgin, Mazzini promoteur de la République italienne et pionnier de la fédération européenne*, Paris, 1956, p. 153.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 115.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 116.

⁴⁹ G. Candeloro, *op. cit.*, p. 355.

⁵⁰ G. Vidal, *Charles Albert et le Risorgimento Italien*, Paris, 1927, p. 109.

⁵¹ G. Candeloro, *op. cit.*, p. 352.

țară a cîte unei secții naționale a acestei societăți, afiliindu-le pe toate unei direcții centrale.⁵² „Italia Tînără“ preconiza un război popular împotriva stăpînirii austriece, pentru a cuceri libertatea și unitatea Italiei, Italia trebuia să fie „republicană și unitară“. Republicană pentru că „toți fiii unei națiuni sînt chemați de legea lui Dumnezeu și a umanității de a fi liberi, egali și frați, iar instituția republicană e singura care asigură acest viitor“⁵³.

Pentru mazziniști, unitatea însemna Italia italienilor ; însemna independența, însemna scuturarea oricărui jug străin. „Cuvîntul Italia, scria Mazzini către Guizot, atîta vreme proscris și rostit abia acum în mod deschis, face să freamăte inima poporului. Nu există, domnule, în Italia decît un singur partid, partidul național“.⁵⁴ Mazziniștii și mai ales Garibaldi au preconizat un război popular împotriva tuturor factorilor care sugrumau libertatea și unitatea italienilor. Și acest element a fost cel mai valoros din întreaga concepție și luptă mazzinistă.

Ideile lui Mazzini corespundeau tendințelor generale ale poporului italian, dar ele n-au rezistat unei realități, unei practici revoluționare. Pluteau în abstract și mistic. Revoluția de la 1848 a înmormîntat, de fapt, mazzinismul, sub înseși ruinele revoluției în care ei atît de mult crezuseră și pentru care atîția s-au sacrificat eroic.

Republicanismului mazzinist i s-a opus concepția monarhică a abatelui Vincenzo Gioberti, autorul lucrării *Primato morale e civili degli Italiani*, apărută în 1845. Cartea fremăta de patriotism și de optimism. Exalta gloriile trecute ale Italiei și preconiza refacerea unității naționale italiene printr-o federație a statelor existente, prezidate de papă, vicarul lui Crist și arbitru suprem al patriei restaurate. Regăsindu-și independența națională și fiind guvernată de un regim liberal, Italia va redeveni, cum a mai fost în evul antic și în evul mediu, centrul intelectual și moral al umanității și va da naștere unei noi civilizații.⁵⁵ Calea pentru transformarea acestor planuri în realitate este de ordin spiritual, „reîmpăcarea Bisericii cu libertatea și cu progresul, ceea ce presupune o reînnoire a Bisericii însăși“.⁵⁶ Gioberti credea că, prin bunăvoința spontană a prinților, se puteau realiza reformele constituționale necesare unui stat italian modern. Italia unită va acorda bisericii cel mai mare respect.

Giobertiștii, intelectualii din rîndul burgheziei și ai nobilimii liberale, capi ai bisericii, sperau să realizeze fără violență, fără revoluție, marile aspirații naționale : unitatea, independența și un regim liberal. Dar Gioberti nu arăta cum vor reuși italienii să scuture jugul austriac din Lombardia și Venetia, nici cum vor fi convinși principii să intre în federația italiană și să accepte un regim liberal.

Mai realist, piemontezul Cesare Balbo, în lucrarea *Delle Speranze d'Italia*, apărută în 1846, influențat de ideile carbonarului Santore di San-

⁵² G. Bourgin, *La formation de l'Unité italienne*, Paris, 1938, p. 87.

⁵³ G. Candeloro, *op. cit.*, p. 211.

⁵⁴ G. Weill, *op. cit.*, p. 158.

⁵⁵ G. Mosca, *Histoire des doctrines politiques*, Paris, 1936, p. 256.

⁵⁶ G. Candeloro, *op. cit.*, p. 355.

tarosa și de economistul german Fr. List, accepta și pornea de la programul federal al lui Gioberti, dar propunea ca președinția Confederației italiene să fie acordată regelui Piemontului. Și aceasta pentru că unitatea nu se putea săvârși decât după eliminarea austriecilor din peninsulă. Singura cale a eliberării și deci a unității era războiul cu Austria. Iar Piemontul avea cea mai bună organizare militară dintre statele italiene. În cazul când Austria părăsește de bunăvoie Italia, Balbo propunea să i se acorde compensații în Balcani. Ideea unirii este o idee cardinală la Balbo. Numai prin unire se pot realiza transformări politice, economice, sociale. Numai prin unire Italia poate juca un rol eminent în Marea Mediterană.

În fond „giobertiștii” și „balbiniștii” erau doar simple ramuri ale aceleiași aripi liberale monarhiste a mișcării de eliberare națională italiană, a partidului moderaților. De asemenea, trebuie remarcat că toate curentele legate de mișcarea Risorgimento aveau un caracter antimazzinian, reformist și nu revoluționar. Ele urmăreau înfăptuirea unirii în interesul burgheziei, cu o participare cât mai restrânsă a maselor populare. Se bizuiau mai degrabă pe ajutorul puterilor străine: Franța sau Anglia. Nu ezitau să cadă chiar la un compromis cu Austria, în cazul când forța armată piemonteză ar fi fost insuficientă în garantarea unei victorii. Totul pentru a se evita războiul popular pentru independență, propus de mazziniști.

Totuși lupta mazziniștilor, plină de patos patriotic, impunea. Între 1831 și 1848 mazziniștii s-au agitat continuu. Tineri studenți, intelectuali, juriști, profesori, medici, ofițeri și-au expus viața pentru marea idee — unitatea și libertatea Italiei. Cele șase comploturi din 1833, 1834, 1837, 1842, 1843, 1844 s-au soldat doar cu jertfe eroice și cu întreținerea unei stări de spirit permanent agitate. Murind cu numele Italiei pe buze, și Ciro Menotti și frații Bandiera demonstau un înflăcărat patriotism, un eroism mai mult decât uman, dar de o minimă utilitate politică imediată. Jandarmul austriac veghea. Unificarea și eliberarea Italiei nu se putea înfăptui numai prin agitație revoluționară clandestină și prin eroice comploturi spontane. Era nevoie de ceva mai mult.

Concepțiile naționale ale revoluționarilor maghiari

Problema națională, în toată acuitatea ei, s-a pus, în 1848, în imperiul multinațional al Habsburgilor. Numai magnații unguri, cehi, poloni susțineau politica lui Metternich. Celelalte pături sociale se antrenau într-o mișcare politică națională, cu largi implicații sociale.

Slab dezvoltată, de origină germană sau evreiască, burghezia maghiară nu putea juca un rol esențial în lupta socială și națională a poporului maghiar. Locul ei, atât în dezvoltarea capitalistă, cât și în lupta social-națională l-a ocupat nobilimea mijlocie, liberală. Era firesc ca în problema națională să vină cu interese și concepții proprii. Încă din deceniul al IV-lea maghiarii obținuseră înlocuirea limbii latine prin limba națională în admi-

nistrație (legile din 1831 și 1836), primul mare succes al luptei naționale. Pentru a ajuta dezvoltarea conștiinței naționale, unii nobili, ca de pildă contele Szechenyi, subvenționau crearea Academiei Naționale, cu scopul de a ajuta dezvoltarea literaturii maghiare. Pentru exaltarea dragostei de țară au folosit mult istoria medievală maghiară și figurile ei proeminente: Arpad, Ștefan cel Sfânt, Ludovic cel Mare. Poeti ca Vörösmarty și Petöfi proslăveau lupta eroică a vechilor maghiari și descriau cu înflăcărare frumusețea pământului natal, cântau virtuțile native ale poporului și cereau libertatea lui socială și națională. De menționat încă o caracteristică: nobilimea liberală maghiară, conducând comitatele, a făcut din acestea, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, adevărate centre de rezistență națională împotriva absolutismului. Comitatele au pregătit conducători de seamă în lupta politică și națională maghiară, ca de pildă Kossuth.

Exponent de valoare al nobilimii liberale, Kossuth Lajos căuta să argumenteze superioritatea politică și morală a poporului maghiar și cerea, cu mare energie, independența Ungariei. Încă din 1834, el lega strâns problema socială de cea națională: „Prima mare necesitate națională este desființarea relațiilor feudale”.⁵⁷ În „Pesti Hirlap”, Kossuth dezbătea problema eliberării treptate a iobagilor, prin răscumpărare, dezbătea problema eliberării națiunii maghiare, dar manifesta o atitudine ostilă față de lupta națională a slavilor și a românilor. Moderații unguri preconizau o cucerire treptată a independenței, pe căi diplomatice și pașnice. Radicalii erau influențați de republicanismul mazzinist. Membrii organizației „Ungaria Tinăra” (1847) cereau ca fiecare om să-și primească „partea lui din cornul abundenței” și nădăjduiau „înfăptuirea libertății, egalității și fraternității popoarelor”.⁵⁸ Din nefericire, constată G. Weill, revoluționarii maghiari porneau de la un principiu nefast, acela „al maghiarizării forțate a popoarelor supuse”.⁵⁹ Kossuth urmărea „unitatea intereselor și simțămintelor poporului cu ale nobilimii”, singura cale, după el, pentru asigurarea viitorului „sigur al patriei”. Definea națiunea ca „un factor istoric în care elementul limbă nu este singurul; pentru ca un popor să aibă și naționalitate sînt necesare și constituție comună, simțăminte și interese comune, nevoi comune pe calea progresului și a dezvoltării, trebuie să ne lege amintirile comune ale epocilor trăite în comun”.⁶⁰ „O națiune, scria Kossuth în altă parte, poate să se compună din mai multe naționalități ... Națiunea nu e altceva decît statul. El poate să fie creat numai de istorie. Naționalitatea este o însușire istorică, un interes social care poate să-și ceară locul pe lîngă celelalte interese comune în stat, dar nu deasupra statului și nu împotriva lui”.⁶¹ În această definiție transpiră interesele nobilimii maghiare care nu renunță

⁵⁷ L. Kossuth, *Iratai*, Budapest, 1880—1911, vol. II, p. 116.

⁵⁸ F. V. Potemkin și A. I. Molok, *Revoluția din 1848, Moscova, 1948*, vol. I, p. 243.

⁵⁹ G. Weill, *op. cit.*, p. 7.

⁶⁰ *Emlékkönyv*, Budapest, 1952, vol. I, p. 20.

⁶¹ Kossuth L., *op. cit.*, vol. II, p. 145.

la avantajele economice, sociale și politice rezultate din dominația asupra unor popoare subjugate. De aici acea fascinație pentru statul feudal maghiar, pentru *natio hungarica*.

Reînviind statul Coroanei Sf. Ștefan, revoluționarii maghiari nu țineau seama de dorința de libertate și unitate a românilor și a slavilor care, în istoria evului mediu, au fost cucerți de armatele feudalilor maghiari. Uitau că și Imperiul habsburgic de sub a cărui tiranie voiau să se elibereze era tot un „stat“.

Metternich se închisese într-un scepticism conservator și dezabuzat, fără speranța în viitorul Imperiului habsburgic. Făcea tot efortul să-l păstreze așa cum era: încremenit în mijlocul furtunilor. „Dacă scoateți o singură piatră, totul se va prăbuși“, se exprima el, cuprins de panică.

În ajunul anului 1848, din nevoia de a obține libertăți cu cât mai puține jertfe și de a se opune mișcării pangermane, s-a inițiat mișcarea panslavistă, al cărui centru era Praga. Oamenii de știință și literați înflăcărați: Palacky, Šafarik, Kollar, Šturr, Dobrovsky, Kopitar, Vuk Karagici, Gaj au încercat să unească națiunile slave din centrul și din sudul Europei într-o mișcare generală slavă. Punându-se sub protecția habsburgilor, panslaviștii au săvârșit un fapt nerevoluționar și au încurcat mult lupta de eliberare națională a slavilor din monarhia vieneză. Pe drept cuvânt liderul slovac Šturr reproșa lui Palacky „că se gândește mai mult la viitorul Austriei decât la al slavilor“. ⁶² Unirea tuturor popoarelor în lupta revoluționară pentru independență națională ar fi dus, cu siguranță, la o rapidă nimicire a acestui vetust și anacronic eșafodaj. Dar atare unire revoluționară visată de multe minți luminate și inimi fierbinți, între care strălucește românul Nicolae Bălcescu, n-a fost limpede înțeleasă în 1848. Un nobil maghiar, Conte Zay, numit inspector general al bisericii luterane slovace, nu se sfia să afirme într-un discurs oficial: „Maghiarizarea slavilor este datorită cea mai sacră a oricărui adevărat patriot maghiar, al oricărui campion al libertății și al rațiunii“. ⁶³ Șoviniștii maghiari ca și cei ai popoarelor slave au făcut jocul guvernului habsburgic și al claselor dominante conservatoare din întreaga monarhie.

Deci în ajunul anului 1848, la toate popoarele Europei, problema națională se ilustra ca un element esențial al ideologiei revoluționare. Firesc era, ca și în desfășurarea revoluției, problema națională să aibă o pondere deosebită.

Politica Parlamentului de la Frankfurt

În Germania, unde fața principală a problemei naționale se numea unificarea țării, rolul de înfăptuitor al acestei sarcini și l-a asumat Adunarea Națională Constituantă sau Parlamentul de la Frankfurt. Alegerea celor 500 de deputați a prilejuit entuziaste manifestări naționale în întreaga

⁶² J. Droz, *L'Europe centrale. Evolution historique de l'idée de „Mittleurope“*, Paris, 1960, p. 69.

⁶³ G. Weill, *op. cit.*, p. 91.

Germanie. La deschiderea Parlamentului, președintele, Heinrich von Gagern, unul din patrioții cei mai cunoscuți, declara : „Germania vrea unitatea, și noi i-o vom da“ cu certitudine. Revoluționarii francezi observau însă că „pentru triumful acestei unități“ vor fi lovite „provincii contestate nouă“. ⁶⁴ De aici rezerva și apoi ostilitatea franceză față de unificarea Germaniei.

Dar Parlamentul de la Frankfurt urmărea să realizeze unificarea „de sus“ pe cale constituțională, pașnică, prin acordul dintre Habsburgi și Hohenzollerni, cele două mari dinastii germane. Eroare politică de neiertat : fiecare dinastie urmărea ca unificarea să se facă în folosul ei și cu cât mai puține reforme democratice. Lipsită de mijloace concrete pentru aplicarea hotărârilor luate, dominată de liberali, Adunarea Națională de la Frankfurt și-a irosit forțele în discuții sterile. Chiar când căuta să legezeze unitatea statului național german, săvârșea o serie de erori, rezultate din interesul burgheziei de a nu pierde teritoriile pe care feudalitatea le cucerise în secolele anterioare. În Parlamentul de la Frankfurt a pătruns greu ideea unei solidarități revoluționare în 1848. Se știe, de pildă, că numai democrații din acest Parlament au apărut revoluția de la Viena și revoluția maghiară. ⁶⁵ Astfel poetul Wilhelm Jordan, „campion al germanismului intransigent“, deputat „de stînga“ în Parlamentul de la Frankfurt, se exprima : „Prudența, ne spune, justiția, umanitatea ne sfătuiesc să fie restabilită Polonia. Ce prudență, în adevăr, de a reconstitui un popor mereu ațîțat împotriva noastră de o inflexibilă pizmă și care el însuși va fi absorbit, mai curînd ori mai tîrziu, de cel mai redutabil și mai hotărît dintre dușmanii noștri, puterea rusă ! Noi am cucerit Polonia și ne vom păstra cucerirea. Mai ales că aceasta nu-i o cucărare cu spada pe oît este o victorie a civilizației. Să se înceteze deci a se mai invoca umanitatea : acaparînd Polonia, noi am eliberat un pămînt barbar“ ⁶⁶. Avea dreptate Jaurès să spună că burghezia „își extinde patriotismul numai ca să-și extindă propria barbarie“. ⁶⁷ Istoricii vorbesc despre „egoismul național“ al reprezentanților burgheziei. Această formulă nu-i, în fapt, decît alt nume pentru subjugarea și exploatarea, în continuare, a națiunilor pe care le ținuse subjugate și feudalitatea care trebuie să fie răsturnată. Engels atrăgea atenția : „Acum, cînd germanii își scutură propriul lor jug, trebuie să se schimbe în întregime și politica lor față de alte popoare, altfel înseamnă să ferecăm în lanțurile cu care ținem încătușate popoarele străine propria noastră libertate tînără, abia intuită. Germania va fi ea însăși liberă în măsura în care va acorda libertate popoarelor vecine“. ⁶⁸ Chiar ideea mare și revoluționară a unității Germaniei, burghezia a întinat-o cu semnele messianismului reacționar și expansionist. Unul dintre liderii cei mai auto-

⁶⁴ Felix Ponteil, 1848, Paris, 1948, p. 88.

⁶⁵ Franz Zwitter, *Les problèmes nationaux dans la monarchie de Habsburg*, publié par le Comité national yougoslave des sciences historiques, Beograd, 1960, p. 73.

⁶⁶ G. Weill, *op. cit.*, p. 151.

⁶⁷ J. Jaurès, *Textes choisis*, Edit. Sociales, 1959, p. 51.

⁶⁸ Marx-Engels, *Opere*, vol. 5, București, 1959, p. 172.

ritari de la Frankfurt se rostea : „Germania a primit misiunea de a civiliza Orientul și popoarele de la Dunăre, care încă n-au căpătat cunoștință de ele însele ; vor trebui să fie satelitele noastre“. ⁶⁹ Întrezărind această primejdie, burghezia franceză s-a declarat împotriva unității germane cu subjugarea unor popoare. Bastide scria lui Emmanuel Arago : „Dacă, sub pretextul unității și al fraternității se urmărește absorbirea Schleswigului care-i danez, al Lauenburgului, care-i olandez, a Lombardiei și Venetiei care sînt italiene, a Posenului, care-i polonez și, poate, a Alsaciei și Lorenei, unitatea germană devine un fapt care trebuie combătut“. ⁷⁰

Legile istoriei au făcut ca însăși problema unității Germaniei să depindă, în 1848, de rezolvarea problemei naționale. Burghezia a suferit aici o grea înfrîngere. Întii în direcția de orientare : spre Viena și Habsburgi, realizînd o „Germanie Mare“, ori spre Berlin și Hohenzollerni, ca o „Germanie Mică“?

Războiul Austriei împotriva independenței Italiei, Ungariei, Cehiei și războiul Prusiei împotriva eliberării și unificării Poloniei au furnizat monarhiilor și feudalității timp și argumente să-și reconsolideze puterile, au irosit sînge și bani germani, asuprind naționalități și popoare care aveau, în fapt, aceleași idealuri ca și poporul german : libertate și unitate. Guvernul Champhausen, scrie Marx, „a semănat reacțiune în spiritul marii burghezii și a cules-o în spiritul partidului feudal“. ⁷¹ Ca și Adunarea Națională de la Frankfurt, guvernul din Berlin permitea jafurile și atrocitățile Habsburgilor în Italia, Cehia, Ungaria. Victorioși în războiul contrarevoluționar, Habsburgii s-au împotrivit procesului de centralizare a statului german. Adunarea Națională din Frankfurt, la 28 martie 1849, cu 290 voturi pentru și 248 abțineri, a oferit coroana lui Frederic Wilhelm IV. După o lună de tergiversări, regele Prusiei a refuzat coroana : venea „din noroi“. Parlamentul de la Frankfurt își rata toată strădania. Revoluția națională germană era înfrîntă.

În fond, înfrîngerea revoluției italiene, cehe, poloneze, maghiare a însemnat și înfrîngerea revoluției germane, cu toate sarcinile ei și, în primul rînd, prăbușirea activității revoluționare pentru unitate. Dar pentru că legile istoriei nu puteau fi eludate, unirea statului german urma s-o înfăptuiască tocmai cei care o respinseseră : Hohenzollernii, și junkerimea, prin Otto von Bismarck. Unul din aparentele paradoxuri ale istoriei.

Dar această unificare a statului național german, înfăptuită *ferro et igne*, a dospit în ideologia reacționară a burghezo-junkerimei și s-a manifestat, de la început, pangermanist și expansionist. Este meritul istoric al partidului comunist din Germania, care în martie 1848, în revendicările sale, înscrisa la punctul 1 : „Germania întregă va fi declarată republică unică și indivizibilă“, o republică în care fiecare german major să

⁶⁹ G. Weill, *op. cit.*, p. 163.

⁷⁰ Jules Bastide, *La République Française et l'Italie en 1848*, Bruxelles, 1858, p. 51.

⁷¹ Marx-Engels, *Opere*, 5, p. 109.

participe la conducere, în care toate servituțiile feudale să fie desființate fără nici o despăgubire, în care domeniile princiare și feudale, minele, întregul subsol să devină proprietate de stat, în care toate mijloacele de transport să fie preluate de stat, în care masele de milioane din Germania, exploatate pînă acum de o mîină de oameni... „și vor putea dobîndi drepturile lor și puterea ce li se cuvine ca producători ai tuturor bogățiilor”.⁷²

Înfrîngerea elanului național revoluționar în Italia

În Italia problema națională se înfățișa încă mai intrinsec legată de revoluție, prin cele două sarcini esențiale: unificarea și independența Italiei. Nu era deci un corolar, ci însăși revoluția.

Alegerea Papei Pius al IX-lea a dezlănțuit o mișcare patriotică în 1846—1847, în întreaga Italie. Zidurile s-au acoperit de inscripții și placcarde „*Morte ai tedeschi*”, „*I tedeschi alla porta*”.

Mazzini însuși, impresionat de mișcarea patriotică în jurul lui Pius al IX-lea, îi scria și-l ruga să acționeze energic pentru unire și libertatea poporului italian. Mazzinistul Daniele Manin scria, în decembrie 1847: „Domenia Austriei o simțim ca un vîrf de lance într-o rană”.⁷³ Asemenea vîrf de lance nu putea fi scos din rană decît prin unirea poporului italian. Ca să se poată uni, italienii trebuiau să cucerească independența națională, să alunge pe austrieci, pe străini. Crearea statului național italian ar fi garantat succesul revoluției însăși.

În cinci zile, de la 18 martie 1848, printr-o eroică luptă de baricade, milanezii au alungat trupele lui Radetzky. Entuziasmul patriotic, popular, a izbucnit vulcanic. În toată peninsula s-a stîmmit elanul voluntariatului. Venetia s-a eliberat și a devenit o republică mazzinistă. Împins de opinia publică, Carol Albert a arborat tricolorul și a început războiul cu Austria, pentru Lombardia. Pallegriano Rossi scria lui Guizot: „Problema națională întrece și domină toate celelalte probleme. Elanul e general, irezistibil. Guvernele italiene care nu vor ține seama de ea vor pieri”.⁷⁴

La o lună după începutul revoluției din Franța, Mazzini se adresa guvernului provizoriu în numele Asociației naționale italiene, declarînd că scopul ei este „cel propovăduit și prevăzut de toți marii italieni, de la Arnold de Brescia pînă la Machiaveli, de la Dante pînă la Napoleon, care este al nostru ca și al vostru: unificarea politică a Peninsulei”.⁷⁵ În adevăr, împinși de curentul opiniei publice, speriați de valul revoluționar în primăvara lui 1848, toți principii italieni, chiar și papa, s-au văzut siliți să promită soldați pentru cucerirea independenței ori să fugă.

Evenimentele se precipitau. Municipality milaneză, condusă de Casati, se transforma în guvern provizoriu. La 20 martie insurecții izbuc-

⁷² Marx-Engels, *Opere*, vol. 5, p. 2—5.

⁷³ Constantin de Grünwald, *La vie de Metternich*, Paris, 1939, p. 304.

⁷⁴ G. Weill, *op. cit.*, p. 155.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 158.

neau la Parma și Modena unde, în curînd s-au format guverne provizorii cu caracter republican. La începutul revoluției, mazziniștii sperau în ajutorul Republicii franceze. Lamartine oferea generos și grandilocvent spada Franței ca italienii să înfrîngă orice invazie, pe care n-ar fi putut-o stăvili singuri. Declara către Mazzini : „Noi nu mai vrem cuceriri decît cu voi și pentru voi, cuceririle pașnice ale spiritului uman... Dragostea noastră pentru Italia este dezinteresată“. Dar teama de republică și teama de a nu pierde Savoia a împins guvernul piemontez să declare, prin marchizul Pareto, ministrul de externe al Sardiniei : „noi ținem să se știe în mod absolut că Italia vrea *fare da se*“⁷⁶. Precipitînd lucrurile, burghezia din Piemont socotea că acum a sunat „ora supremă a dinastiei de Savoia“, cum formula Cavour, în revista „Il Risorgimento“. Această „oră supremă“ se numea „război imediat, fără întîrziere“, război național de eliberare și unificare în jurul Piemontului. Și pentru că regele ezita, din prudență, Cavour recomanda, insistent : „Îndrăzneala este adevărata prudență“.⁷⁷ La 25 martie, printr-o proclamație, Carol-Albert anunța „popoarele din Lombardia și Venetia“ că armatele lui vor fi întrebuițate de Italia pentru a se realiza prin sine însăși. Italienii vor lupta „sub drapelul tricolor împodobit cu stema casei de Savoia“. Graba declarației marca, de fapt, teama de republică.

Guvernul habsburgic se tîrguia cu reprezentanții națiunilor subjugate. Adică tergiversa ca să cîștige timp și să se rezolve necunoscutele revoluției din Viena și din Praga. Venetia și Lombardia au votat alipirea la Piemont. Chiar burghezia siciliană voia un rege piemontez, un rege „național“. Ideea națională părea că triumfă cu brio, mai ușor decît se aștepta lumea. Mazzini întemeia la Milano jurnalul „Italia del popolo“ și chema pe toți italienii la luptă pentru libertate și unitate. El însuși se înrola ca voluntar în legiunea lui Garibaldi. Iluzia că totul se va putea îmfăptui relativ ușor a ținut și pe mazziniști departe de masele populare și, îndeosebi, de masa țăranilor, dornici să împodobească statul unit și independent cu reforme agrare, sociale, politice, culturale.

Dar, la sfîrșitul lui aprilie 1848, papa Pius al IX-lea a refuzat participarea la un război împotriva unei țări catolice. La jumătatea lui mai, Ferdinand al II-lea a izgonit guvernul liberal din Neapole și a rechemat trupele trimise în Lombardia. După victoria de la Peschiera, ezitînd mereu, Carol Albert s-a retras din estul Lombardiei, a suferit înfrîngerea de la Custozza (24 iulie 1848) și a încheiat un grabnic armistițiu cu Viena. Ca să mai potolească dezamăgirile, Carol Albert a propus o federație între Statul papal, Toscana și Sardinia, sub președinția papei : o idee gioberdistă, la care au aderat chiar mazziniști ca Montanelli, cu condiția să se aleagă o constituentă italiană, după exemplul Parlamentului de la Frankfurt. În 29 iulie 1848, guvernul francez, cum se exprima Bartide, „va putea să admită unitatea italiană, dar numai sub forma și principiul unei fede-

⁷⁶ Ferdinand Boyer, *L'armée des Alpes en 1848*, în „Revue Historique“, Janvier-Mars, 1965, p. 75.

⁷⁷ G. Bourgin, *La formation de l'Unité italienne*, Paris, 1938, p. 98.

rații între statele independente, avînd suveranitatea lor proprie, echilibrîndu-se pe cît e posibil, și nu o unitate care ar pune Italia sub dominația și guvernul unui singur din aceste state, mai puternic decît toate”.⁷⁸

Dar, speriat de avîntul revoluționar și republican din întreaga Italie și de marea influență a mazziniștilor care disprețuiau politica principilor și pregăteau o republică federativă italiană pentru întreaga Italie, Carol Albert și burghezia piemonteză se mulțumeau numai cu regatul Italiei de nord. Pentru mazziniști și pentru poporul italian asta însemna trădarea cauzei unității.

În afară de aceasta, pretențiile papei au complicat și mai mult lucrurile. Devenind șef al guvernului din Roma, Pellegrino Rossi a prezentat un proiect de Ligă a statelor italiene și a pornit să atace în presă pretențiile Piemontului la hegemonie. Politica aceasta i-a pregătit asasinatul din 14 noiembrie 1848. Mazziniștii au acționat atunci hotărît și au preluat puterea în Roma. Papa a fugit la Gaeta (24 noiembrie 1848). Adunarea Constituantă aleasă în ianuarie 1849 a suprimat puterea temporală a papalității și a proclamat Republica romană. În Toscana, mazziniștii Guerrazi și Montanelli au proclamat de asemenea republica: a treia republică după Veneția și Roma. Se ducea lupta pentru o republică lombardă. Ideea mazzinistă devenea realitate. Burghezia și monarhia piemonteză se vedeau depășite de republicanismul mazzinist. Carol Albert, *il re tentena*, l-a chemat atunci pe Gioberti la guvern. A ales o Cameră democrată și a luat legătura cu radicalii. Dar teoreticianul unificării în jurul papei s-a temut de reînceperea războiului cu Austria, spre care împingeau masele populare, și a demisionat. Carol Albert a declarat un război formal, ca să fie repede înfrînt la Novara, să abdice în favoarea lui Victor Emanuel, iar Piemontul să încheie cu Austria armistițiul din 2 martie 1849. Aceasta însemna că, în fond și în practica istorică, Carol Albert și burghezia piemonteză au devenit dușmanii principali ai libertății și unității statului național italian.⁷⁹

Același rol reacționar l-a jucat și papa Pius al IX-lea, idolul patrioților italieni din 1847, și Ferdinand al II-lea al Neapolului. Burghezia, chiar cea liberală, a preferat, în 1848, o Italie fărîmitată în locul unei republici italiene unitare. Ca și în Germania, monarhia nu voia Unirea statului decît în folosul ei și cu cît mai puține reforme democratice. Iar burghezia găsea republica o formă de stat mult prea avansată și deci prea riscantă ca să îngăduie realizarea ei.

Acțiunea de cucerire a independenței și de unificare a statului italian în cadrul unei republici democratice, adică problema revoluției naționale italiene nu s-a rezolvat atunci, în vîrtejul general revoluționar al Europei. Insurecția din iunie 1848 a proletariatului parizian și înfrîngerea ei a intensificat măsurile contrarevoluționare în toată Europa. La zece luni după această înfrîngere, Republica franceză guvernată de prințul președinte Ludovic Napoleon Bonaparte a pus corpul expediționar condus de generalul

⁷⁸ G. Weill, *op. cit.*, p. 173.

⁷⁹ Engels scria în 1848: „Dintre toți principii autohtoni, Carol Albert a fost și este dușmanul principal al libertății Italiei”. (*Opere*, 5, p. 412).

Oudinot în slujba contrarevoluției și a zdrobit Republica romană, unde se înfiripa și se dezvolta forța unificării și eliberării italiene, sub egidă republicană, în ideologie mazzinistă. Intrarea armatei franceze în Roma în iunie și spulberarea triumviratului Mazzini, Saffi, Armellini a reprezentat, în fond, cum se exprima Quinet, și „o înfrângere a democrației franceze”.⁸⁰

Naționalismele se înfruntă și reacțiunea biruie

Încă înainte de izbucnirea revoluției din Viena, la Bratislava, în dieta maghiară, Kossuth propunea înființarea unui minister independent al Ungariei. Aceasta a fost semnalul revoluției și al luptei naționale.

Peste o lună, împăratul Ferdinand I aproba dieta și guvern maghiar separat, libertatea presei, egalitatea în fața legii și limba maghiară ca limbă de stat.

Îndată după declanșarea revoluției vieneze, în Praga se organizează garda națională și se formează un „Comitet național” cu rolul de guvern al Cehiei. „Ripilul” cerea convocarea dietei, desființarea cenzurii, înarmarea poporului, gardă națională, abolirea clăcii, egalitatea limbii cehe cu limba germană. În 18 aprilie la Praga își începe activitatea Comitetul național care, în scurt timp, se transformă în guvern al Cehiei și pregătește viitoarea dietă. Dar divergențele în problema egalității limbii în organizarea gărzii naționale și a „Ligii academice”, tendințele pangermaniste din rîndul germanilor din Praga au complicat mult lucrurile. Cu abilitate, curtea habsburgică a ațîțat lupta națională dintre burghezia cehă și cea germană. Acest proces de asmuțire națională a dezbinat forțele revoluționare din Cehia și a marcat primul succes al politicii habsburgice. Problema participării la alegerile pentru Parlamentul de la Frankfurt a adus despărțirea definitivă a burgheziei cehe de cea germană. Hartmann, Gross, Ritter au format Liga Constituțională independentă, iar societatea națională cehă „Slovanska Lipa” (Teiul Slav) sub starostia lui Šafarik, deschidea lupta pentru egalitatea limbii cehe cu cea germană și pentru independența țărilor coroanei cehe. Burghezia liberală a lansat lozinca luptei „întregului popor” împotriva naționalismului german și a trecut la pregătirea Congresului panslav, conceput ca o alianță a slavilor din imperiul habsburgic, în cazul cînd libertățile constituționale ar fi amenințate. Protesta împotriva pretențiilor Parlamentului de la Frankfurt de a include într-o „Germanie Mare” toate teritoriile austriece. Preconiza înființarea unui stat federativ austriac, în care națiunile să aibă drepturi egale și autonomie în treburile interne, împărțînd teza auzită la Palmerston : dacă Austria „n-ar fi existat, ar fi trebuit inventată”.⁸¹ Condamna politica maghiară de subjugare a popoarelor slave. Dar complexe realității politice,

⁸⁰ Felix Ponteil, „1848”, Arm. Collin, Paris, 1948, p. 207.

⁸¹ Potiomkin și Molok, *op. cit.*, vol. II, p. 180.

sociale, naționale din imperiul austriac făceau ca tezele juste ale națiu-
nilor slave să se anihileze prin teza de bază, de esență contrarevoluționară:
sprijinirea imperiului habsburgic prin transformarea lui într-un imperiu
federal.

Guvernul habsburgic a tergiversat lucrurile și a pregătit momentul
intervenției brutale. Acesta s-a numit insurecția pragheză din 12—17 iunie,
cînd tunurile lui Windischgraetz zdrobesc forțele democratice și obligă Praga
la capitularea necondiționată. Comitetul Național și Consiliul Guvernului
provizoriu ceh sînt desființate.

Nobilimea liberală îmburghezită și intelectualitatea maghiară aveau,
încă de la începutul revoluției, o bogată experiență politică în conducerea
comitatelor. Aveau legături cu țărănimea maghiară. Izbucnirea revoluției
în Pesta, în 15 martie, antrenează masele conduse de „Liga Opoziției”
și „Liga Radicalilor”. Sînt eliberați revoluționarii din închisori. Se trece
la înființarea gărzii naționale. În 19 martie, în numele dietei, Kossuth
nu acceptă cele „12 puncte” ale „Ligii Opoziției”. Teama de adîncire a
revoluției și mai ales de declanșarea luptei țăranilor pentru pămînt silesc
nobilimea liberală să mențină legătura cu guvernul din Viena ; așa-numita
politică de loialitate față de dinastie.

Dar, în curînd, sub presiunea păturilor plebeie din Pesta, se hotărăște
înmarmarea țărănimii pentru apărarea independenței Ungariei. Aceasta era,
după izbucnirea revoluției, cel mai important fapt în lupta națională a
ungurilor.

Chiar de la începutul revoluției din pricina năzuinței nobilimii de a
menține dominația maghiarilor asupra popoarelor subjugate în evul mediu,
revoluția maghiară s-a izolat de revoluția vecinilor români și slavi. Nema-
ghiarii formau mai mult de jumătate din populația statului Coroanei Sf.
Ștefan. Așa că, din interese de clasă ale conducătorilor care nu voiau să
renunțe la formula statului medieval, s-a ivit această contradicție organică :
o revoluție națională pentru maghiari care nu îngăduie eliberarea națio-
nală a românilor, croaților, sîrbilor, slovacilor.

Guvernul habsburgic, în imposibilitatea de a mai interveni cu forța,
a recurs, imediat și cu succes, la politica de ațîțare națională.

Momentul cel mai favorabil, momentul cheie pentru revoluția ma-
ghiară a fost revoluția Vienei din octombrie 1848. Dar atunci armata
revoluționară maghiară n-a intervenit cu energie. Schwehadt a fost o băță-
lie de la început ratată. Apoi, în decembrie, Görgey s-a oprit după înfrîngerea
lui Jelacsics și a permis lui Windischgraetz să împresoare Viena și
s-o supună.

Înfrîngerea revoluției din Viena a însemnat, în fapt, înfrîngerea tutu-
ror revoluțiilor din imperiul habsburgic. Lombardia era recupată. Venetia
încercuită. Politica națională nerealistă și nedemocrată a guvernului ma-
ghiar a făcut ca Ungaria să rămînă singură în fața contrarevoluției. Pro-
gramul „Ligii egalității”, care punea problema deplinei egalități a tuturor
naționalităților, a rămas un deziderat ideal. Chiar succesele armatei ma-
ghiare în primăvara anului 1849 au contribuit la neglițarea intereselor na-

ționale ale românilor și slavilor. În problema națională, cel mai mare succes al revoluției maghiare a fost proclamarea independenței statului. Dar și aici s-au dus lupte între republica născută de mase și de elementele democratice și monarhia constituțională urmărită de nobilimea liberală. Conflictul surd dintre Görgey și Kossuth a însemnat tocmai lupta dintre cele două curente în rezolvarea independenței naționale, iar „partidul păcii” a avut în fond o poziție capitulară. Kossuth și Comitetul apărării se despărțeau de radicali. Nădăjduiau, neîntemeiat, în ajutorul Angliei și al Franței. În această situație; mulți istorici îl admiră pe Kossuth că „a organizat războiul revoluționar cu atîta succes, cu toate erorile săvîrșite în problema națională”.⁸² Iar Paul Henry deplînge „surprinzătoarea incapacitate” a conducătorilor maghiari „de a recunoaște celorlalte grupuri etnice dreptul de a-și susține revendicări analoge celor pe care ei și le apărau pînă la moarte”.⁸³

Dar la 28 aprilie 1849, se dă, din Varșovia, manifestul celor doi împărați. Țarul declara că nu putea ca „la granițele Poloniei să se formeze o Ungarie independentă și polonofilă, iar Nesselrode explica: „Am acționat astfel numai pentru a ne apăra propria noastră casă și a stinge focul la vecini”.⁸⁴

Revoluția maghiară a fost sprijinită de emigranții polonezi, italieni, români, în ideea că victoria acestei revoluții naționale ar atrage după sine, prin înfrîngerea contrarevoluției și eliberarea națională a țărilor lor. Este meritul lui Bălcescu că a stăruit pentru ca guvernul revoluționar maghiar să adopte proiectul de pacificație. Măcar în ultimul ceas, Kossuth a făgăduit egalitatea în drepturi a popoarelor.

În pusta Panonică și în Transilvania s-a jucat, sub arme, ultimul act al luptei naționale a poporului maghiar cu reacțiunea dinastică și feudală cea mai despotică din Europa. Tratatul secrete dintre Paskievici și Görgey au grăbit prăbușirea. Reacțiunea a înăbușit astfel ultima flacără națională a revoluției din 1848.

În 1848, poporul român avea, din punct de vedere național, o situație deosebit de grea. Trăia împărțit în trei provincii, sub dominația celor mai reacționare puteri monarho-feudale din Europa: Turcia și Austria. Această situație a făcut ca problema națională să se pună cu mai multă precauție. Trebuiau menajate susceptibilitățile puterii suzerane și ale puterii protectoare, Rusia, ale căror trupe au stat, de la începutul revoluției, pe Dunăre sau pe Prut.

Și este marele merit al poporului și al conducătorilor revoluției românilor că, încadrîndu-se în ansamblul revoluțiilor europene, în ciuda atîtor dificultăți, au îmbogățit caracterul revoluției cu problema eliberării și a unității naționale române. Problema unirii a apărut manifestă în programul revoluționar al moldovenilor surghiuniți la Brașov, în „Principiile noastre pentru reformarea patriei”: „unirea Moldovei cu Valahia într-un

⁸² Franz Zwitter, *op. cit.*, p. 73.

⁸³ P. Henry, *Le problème des nationalités*, Paris, 1937, p. 107.

⁸⁴ *Istoria diplomației*, Ed. Științifică, București, 1962, p. 513.

singur stat neatârnat românesc". Kogălniceanu în „Dorințele partidei naționale”, aprecia unirea drept „cheia boltii” edificiului național al poporului român. Între revoluționarii din cele trei țări române s-a menținut o permanență legătură, în tot timpul revoluției, cu toate interdicțiile puterilor suzerane. Majoritatea materialului beletristic îndemna, fățiș, la libertatea națională și la unirea celor trei țări române (*Răsunetul* lui Andrei Mureșanu, *Hora Ardealului* și *Deșteptarea României*, scrise de V. Alecsandri etc.). Bălcescu arată că pe revoluționarii români „împrejurările politice nu-i iertară a pune din început în programul lor chestia unității naționale”.⁸⁵ Dar ziarele „Poporul Suveran” și „Pruncul român” au vorbit deschis despre necesitatea Unirii, îndemnând „frații moldoveni” să lupte pentru unire, așa după cum, pe Cîmpia Libertății de la Blaj, transilvănenii au cerut unirea „cu Țara”. Alecu Russo și Laurian, Maiorescu și Al. Golescu, Bolliac și Bălcescu au făcut, în corespondența lor, numeroase referiri la „cauza noastră națională”, la unirea celor trei provincii românești.⁸⁶ Istoria remarcă faptul că revoluționarii transilvăneni au luptat din răsuferi și pentru „naționalitate”, împotriva încercărilor guvernului maghiar de a-i transforma pe români din supușii austriacilor în supușii maghiarilor. „Nici o uniune cu ungurii, sublinia Marx concluzia proclamației din Sibiu, redactată de Bărnuțiu, înainte ca noi să avem dreptul de a trata cu ei de la națiune liberă la națiune liberă”.⁸⁷ În cuvîntul rostit în catedrala din Blaj (14 mai 1848) tot Bărnuțiu cerea ca adunarea revoluționară a celor 40 000 „să proclame libertatea și independența națiunii române”. De subliniat că Adunarea populară de pe Cîmpia Libertății s-a proclamat Adunarea generală națională a românilor transilvăneni. Iar în program se stipula precis: „Națiunea română se declară și se proclamă de națiune de sine stătătoare și de parte întregitoare a Transilvaniei pe temeiul libertății egale”.⁸⁸ Dar atît guvernul revoluționar maghiar „cît și comiții supremi din Principatul Transilvaniei considerau orice mișcare națională română ca îndreptată împotriva statului”, adică împotriva statului medieval al „sfintei coroane”.⁸⁹

Laurian propune „un congres general dintre toți românii”, iar A. G. Golescu recomanda lui Bălcescu să organizeze „o frăție secretă și grandioasă, care să se întindă peste toate părțile românimii și să aibă cîțiva capi în fiecare provincie, iar centrul ei în București”.⁹⁰

Lipsa de înțelegere a problemei naționale, în mod firesc pusă de români cum era pusă de maghiarii înșiși și de toate popoarele Europei, subestimarea poporului român și a drepturilor lui la viață, poziția dietei nobiliare din Cluj, care a hotărît uniunea Transilvaniei cu Ungaria fără

⁸⁵ N. Bălcescu, *Opere*, t. I. p. II, București, 1940, p. 130.

⁸⁶ *Anul 1848 în Principatele Române*, București, 1904, II, p. 18.

⁸⁷ Victor Chereșteșiu, Cornelia Bodea, Bujor Surdu, Camil Mureșan, Constantin Nuțu. *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, 1961, p. 13.

⁸⁸ A. Papiu-Ilarian, *Istoria României din Dacia superioară*, t. II, 1852, p. 232.

⁸⁹ Victor Chereșteșiu, *Adunarea Națională de la Blaj*, București, 1966, p. 273.

⁹⁰ *Anul 1848*, tom. II, p. 616.

a ține seama de dorința românilor, adică de majoritatea absolută a populației din principat, i-au împins pe o parte din conducători în eroarea de a crede, ca și croații, de altfel, că Habsburgii vor ajuta cauza românească, vor îngădui întemeierea statului național român. Avram Iancu a avut însă o comportare infinit mai loială față de unguri decât Jelacscics. N-a atacat; s-a apărat în munții lui, cu moșii lui. Toate acestea scot și mai mult în evidență dreptatea cauzei românilor și demonstrează ce prejudicii grave a adus cauzei revoluției însăși, greșita interpretare a problemei naționale dată de conducerea revoluției maghiare.

Ridicarea sub arme a românilor transilvăneni ocîrmuiți de Avram Iancu reprezintă tocmai una din formele concrete de apărare socială și națională a poporului român, amenințat a trece din robie habsburgică în cea a „sfintei coroane ungare”. Iar faptul că a rezistat dovedește că românii au înțeles mai progresist, mai revoluționar problema națională decât Kossuth. „Națiunea română, spunea Barițiu, nici nu voiește a domni peste alte națiuni, nici nu va suferi a fi supusă altora, ci voiește drept egal pentru toate”⁹¹. În *Istoria* sa, Papiu Ilarian arăta că în 1848 Europa întreagă „striga pentru libertate, pentru naționalitate”. Dar acest strigăt a amuțit deocamdată, sub copitele cavaleriei țarului Nicolae și sub exploziile tunurilor lui Haynau ori Windischgraetz.

Cauza principală a acestui eșec rezidă în insuficienta satisfacere a sarcinilor sociale ale revoluției: proletariatul, începînd cu cel parizian, a fost înfrînt, iar țărănimea n-a văzut rezolvată în mod revoluționar problema agrară. Conducînd această revoluție, burghezia, în majoritatea cazurilor, s-a speriat de forța revoluționară și, mai ales de revendicările masei, năpăstuite în revoluție, fascinate de chipul nou, înfrumusețat de reforme, al statului național.

În 1848, burghezia și nobilimea liberală a țărilor din mijlocul Europei s-au comportat nehotărît: au făcut opoziție și feudalității și poporului. Aflîndu-se la cîrma revoluției „nu pentru că avea poporul în spate, ci pentru că poporul o împingea din spate”, burghezia era „dispusă să trădeze poporul și să încheie un compromis cu reprezentantul încoronat al societății vechi, deoarece ea însăși aparținea deja societății vechi”⁹². În același timp forțele contrarevoluționare au folosit toate mijloacele, toate împrejurările și toate deficiențele conducătorilor pentru a înăbuși revoluția. Au folosit și ațîțarea națională șovină împotriva erorilor șovine. Au folosit și ezitarea burgheziei în acordarea reformelor cerute de mase. Bălcescu avea dreptate: „revoluție națională fără revoluție socială nu e”. Pe măsură ce forțele reacțiunii își recăpătau pozițiile zdruncinate de revoluție, își întăreau și politica antinațională. Guvernul din Viena se împotriva politicii de unificare pe baza unei „Germanii mici”, în jurul Prusiei, prin îndepărtarea Austriei din complexul german. „Austria, declara rituos Schwarzenberg, nu se va lăsa exclusă din Germania printr-un decret al Parlamentului de la Frankfurt”⁹³.

⁹¹ Simion Bărnuțiu, *Românii și Ungurii*, Cluj, 1924, p. 42.

⁹² Marx Engels, *Opere alese*, București, 1952, vol. I, p. 40.

⁹³ I. Droz, *L'Europe Centrale...*, p. 81.

Iar cînd Prusia încerca formula uniunii restrînse cu ajutorul Parlamentului de la Erfurt, guvernul habsburgic o obliga la reculada de la Olmütz (25 ianuarie 1850).

Oricum, după 1849 problema eliberării și unificării popoarelor, nerezolvată în vîltoarea revoluțiilor, a devenit o problemă predominantă în Europa. Popoarele, în interiorul fiecărui stat, și emigranții, peregrini prin Europa, au susținut-o cu o energie și un avînt atît de nestăvilite încît a trebuit să fie preluată chiar de cei care o combătuseră în 1848 ; au devenit, adică „executorii ei testamentari“.

Cu deosebită claritate vedea Bălcescu această problemă pentru români și pentru popoarele aflate într-o situație similară. „Această revoluție realizată, ne rămîn două alte revoluții de făcut : o revoluție de *unitate națională* și, mai tîrziu, de *independență națională*, ca să facem în acest chip ca națiunea să intre în plenitudinea drepturilor sale naturale. Este, deci, evident, pentru toți cei care înțeleg ceva din progres și din desfășurarea istoriei, că revoluția viitoare nu se va mîrgini să fie democratică și socială, ci că, judecînd după tendințele actuale ale ideilor în toată Europa și mai ales printre români, ea se va preface într-o revoluție a unității naționale“.⁹⁴

⁹⁴ N. Bălcescu, *Opere IV. Corespondență*, București, 1964, p. 277—278.